

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Кіркоська І.С.

*доктор філологічних наук,
завідувач кафедри романської філології,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Визначення поняття та надання йому статусу категорії є важливим, а, ймовірно, ключовим етапом певної сфери досліджень, оскільки насамперед постає питання про статус і місце категорії в системі. Як не виправдане надання явищу категорійного статусу, так і заперечення його категорійного статусу в межах граматики приводить до поняттєвого, функціонально-семантичного, логіко-інтерпретаційного різнобою. З іншого боку, категорійна система, а водночас і визначені нею поняття, пронизують усю систему граматики. Варто пам'ятати: «якщо ми впроваджуємо основне поняття, то воно має бути впроваджене в усіх зв'язках, у яких воно загалом постає. Отже, його не можна впроваджувати спершу для одного зв'язку, а потім іще раз для іншого» [5, с. 60].

На думку В. Барчука, в сучасній граматичній науці проблема визначення змісту граматичної категорії зумовлена потребою узгодити нові аспекти опрацювання мовного матеріалу з постулатами теоретичної граматики. У цьому контексті інтенсивні пошуки здійснюються у межах функціонального підходу та польової інтерпретації системи граматичних одиниць. За його твердженням, під час дослідження універсальних граматичних категорій їх потрібно розмежовувати із функціонально-семантичними одиницями, які, наприклад, представляють ключові лексико-семантичні поняття в узагальненій формі. Універсальність категорії відбиває її системотвірний потенціал у мові, виявляється в складності структури, ієрархічній будові (зокрема рівневій), спектрі формально-семантичних виявів. Це, очевидно, зумовлено й поняттєвим обсягом категорії. Серед універсальних категорій є онтологічні, тобто ті, які не лише відбивають об'єктивний світ, а і є його основою, складають підґрунтя його буття, наприклад, категорія часу [1, с. 21].

За визначенням Є. Григор'ян, граматичні категорії традиційно поділяють на кілька типів. Перша класифікація – це словозмінні (число прикметника, відміна іменника) та класифікаційні (граматичні класи слів), а друга поділяє граматичні категорії на синтаксичні та номінативні. Номінативні категорії є семантично значущими та зазначають певну властивість об'єкта чи явища дійсності. Час дієслова фіксує відношення дії до моменту мовлення [6].

Зміна набору та складу граматичних категорій у кожній мові – це історичний процес. Граматичні категорії сформовано в процесі граматикалізації, тобто перетворення лексичних одиниць у граматичні (див. п. 1.4). Ще й до сьогодні у французькій мові є неусталеним статус дієслівних форм з *aller* та *venir* + інфінітив: усталені граматичні перифрази чи форми часів. Статус дієслів руху, як і дієслів буття чи володіння (бути, мати), є суперечливим у різних мовах, а процес граматикалізації – це процес, що розвивається повільно і триває довгий період часу. Разом з тим, це процес, що доволі жваво відбувається в сучасних мовах, і ми можемо спостерігати його проміжні ступені [6].

Як зауважує Є. Григор'ян, процес граматикалізації супроводжено такими ознаками, як втрата семантичної складності, прагматичної значущості, синтаксичної свободи відповідних одиниць, а нерідко й фонетичною редукцією. Це унаочнено в тому, що значення *aller* та *venir* як допоміжних дієслів є біднішим, ніж значення їх повнозначних відповідників «йти» та «приходити». Як допоміжні дієслова вони вже не називають жодної дії або стану, а лише зазначають час дії.

Наступною особливістю процесу граматикалізації є те, що граматичні значення мають меншу комунікативну значущість у висловлюванні – граматичні показники менше виокремлюють відповідні значення, ніж окремі слова з тим самим значенням. Граматична інформація здебільшого є допоміжною, а не основною, оскільки на граматичні показники рідко падає логічний наголос [6], наприклад:

(1) *Je vais en France (j'ai les tickets, voilà ma valise etc.).*

(2) *Je vais (1) aller (2) en France.*

Речення (1), що містить дієслово руху *aller* як змістовне дієслово є повноцінним носієм реального змісту речення.

Тим більше, якщо воно супроводжується певними об'єктивними ознаками реальності в теперішньому моменті. Інтерпретація цього речення, яка навіть не передбачає виявлення його реального модального значення – намір, мрія, реальна подія в майбутньому, все одно є виразником руху вперед, що передається змістовим дієсловом *aller*. Речення (2), хоч і передає модальне значення наміру за рахунок допоміжного дієслова *aller* (1), суттєво не відрізняється в плані свого семантичного змісту, а наявність змістового дієслова *aller* (2), будучи виразником граматичного значення безпосереднього майбутнього, не впливає суттєво на зміст.

Втрата синтаксичної свободи наочніше за все виявляється тоді, коли окреме колись слово стає афіксом. Форми майбутнього часу *Futur simple* утворилися внаслідок приєднання дієслова *avoir*, яке злилося з попереднім словом та стало флексією: *je parler -ai, as, a* тощо. І в цій ролі показник не може посідати інше місце в реченні, пересуватися, не може бути відділений від іншої частини форми (колишнього інфінітива) іншим словом тощо.

Протягом тривалого часу в лінгвістиці розробився альтернативний підхід:

заперечення всієї множини значень конкретних граматичних форм до «єдиного спільного значення», тобто, на думку прихильників такого підходу, множина значень позбавлена узагальненого інваріанту.

Цей погляд обстоював О. Потебня. Згідно з його концепцією, «спільне значення» є абстракцією, «штучним препаратом», який нічого не пояснює [8]. Нарешті, наявний підхід, що визнає різні типи структурної організації граматичних значень. За О. Пешковським, «об'єднання форм з боку їх значень може здійснюватися за допомогою: 1) єдиного комплексу різнорідних значень; 2) єдиного комплексу однорідних значень; 3) єдиного комплексу різнорідних значень, що однаково повторюються в кожній із форм» [7, с. 27].

Погляд на граматичні категорії як на польові структури, що мають центр (ядро) і периферію, що був розроблений у працях О. Бондарка і групи «Теорії функціональної граматики» [4], видається доцільним у вивченні мовної об'єктивації категорії футуральності в сучасній французькій мові.

Якщо підходити до інтерпретації поняттєвих категорій з когнітивного аспекту, особливий інтерес викликає поняття модусної категорії як найменш вивченої в мові. Вона передбачає інтерпретацію людиною результатів пізнання в різних аспектах: в плані їх відповідності уявленням людини про порядок речей, його систему цінностей, думок та оцінок, тобто інтерпретацію в межах його індивідуальної концептуальної системи [2, с. 17]. За визначенням М. Болдирєва мовна категорія – це концептуальне об'єднання об'єктів, а важливою особливістю модусних категорій є особливий функціональний характер їх концептуальної основи, а саме того поняття, навколо якого їх сформовано [2, с. 17]. На перший план тут виходить поняття сутності інтерпретації як пізнавальної активності. По-перше, інтерпретація спирається на типізовані схеми знань: фрейми, когнітивні моделі та ін., і тому безпосередньо пов'язана з пізнанням. Як процес вторинного пізнання, вона обирає своїм об'єктом знання про світ і те, як він репрезентований у колективній свідомості, у такому разі йдеться про інтерпретацію в широкому значенні.

По-друге, вона безпосередньо залежить від індивідуальної концептуальної системи людини, тобто є суб'єктивною, отже йдеться про вузьке значення інтерпретації [3, с. 12].

Узагальнивши наявні теорії та підходи в обґрунтуванні сутності граматичної категорії, можемо визначити її основні ознаки та властивості:

Категорія як рубрика наукового досвіду в лінгвістиці. Категорія – це системотвірна одиниця сфери пізнання: система категорій ідентифікує об'єкт та зміст дослідження, залежно від галузі науки, якої вона стосується, визначає її термінологічний апарат. Категоризація має вирішальне значення для мовознавчих студій, оскільки лінгвістична наука здійснює свій пошук паралельно на двох рівнях – матеріальному (рівень мовлення) та ідеальному (рівень мови), потребуючи для цього ефективних механізмів категорійного відбиття знань. Мова у своїй усній формі (тобто усне мовлення) являє собою лінійну послідовність звуків. У цьому ракурсі лінгвістика традиційно займається

описом того, у який спосіб звукові ланцюжки накладаються на певні значення. Увесь процес зіставлення форми і значення базовано на дотриманні правил синтаксису, який, своєю чергою, передбачає сегментацію мовного матеріалу на окремі одиниці.

Такі одиниці є категоріями різного виду, що мають змогу в подальшому групуватися в класи за спільними категорійними ознаками. Категоризація традиційно найяскравіше виявляється у сфері граматики. Досвід сучасних лінгвістичних досліджень свідчить про те, що вивчення граматичної системи мови є цілком категоризованим. Усі дослідники визнають наявність у будь-якій мові певного набору диференційних класів слів, які мають спільні категорійні ознаки.

Література:

1. Барчук В. М. Категорія темпоральності в сучасній українській літературній мові : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2012. 456 с.
2. Болдырев Н. Н. Концептуальная основа модусных категорий. Когнитивная лингвистика: механизмы и варианты языковой репрезентации: Сб. статей к юбилею проф. Н. А. Кобриной. СПб: Изд-во «Лема», 2010. С. 17–27.
3. Болдырев Н. Н. Интерпретирующая функция языка. Вестник Челябинского гос. ун-та. 2011. №33 (248). Филология. Искусствоведение. Вып. 60. С. 11–16.
4. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград : Наука, 1984. 136 с.
5. Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1996. 311 с.
6. Григорьян Е. Л. Грамматические значения и категории: [пос. по общ. языкознанию для студ. 4 и 5 курсов]. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского гос. ун-та, 2001. 23 с.
7. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва : Языки славянских культур, 2001. 544 с.
8. Потебня А. А. Мысль и язык. Москва : Правда, 1989. С. 23

КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ВІРТУАЛЬНОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ

Міхіденко К. О.

*асистентка кафедри германської філології та перекладу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Ми живемо в світі образів і організуємо свої знання про реальність відповідно до сприйняття цих образів. У процесі осягнення реальності, що